

ПЕРЕДУМОВИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ТРУДОВИХ РЕЗЕРВІВ У СИСТЕМУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В СЕРЕДИНІ ХХ СТ.

Андрій Селецький,

кандидат історичних наук, доцент

співробітник лабораторії професійного навчання на виробництві

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

державні трудові резерви, система професійно-технічної освіти, професійна підготовка робітничих кадрів, заклади освіти, що готують кваліфікованих робітників, розвиток професійної підготовки кваліфікованих робітників у середині ХХ ст.

Реферат

У статті проаналізовано соціально-економічні, політичні, ідеологічні та педагогічні передумови реорганізації державних трудових резервів у систему професійно-технічної освіти наприкінці 50-х рр. ХХ ст.

Визначено суть державних трудових резервів як специфічної, максимально централізованої, ідеологічно спрямованої, замкненої, побудованої на мобілізаційному принципі набору учнів системи підготовки робітничих кадрів напіввоєнного типу із суворо регламентованою організаційною структурою, внутрішньою організацією та безпосередніми виробничими функціями, яка на певному етапі історичного розвитку відповідала запитам тогочасного виробництва.

Розкрито головні ознаки трудових резервів як освітньо-педагогічної системи з виробничими функціями, що характеризувалася мінімізацією типів освітніх закладів, вузькою номенклатурою напрямів підготовки, уніфікацією змісту, форм і методів навчання, використанням авторитарно-силових засобів виховання, надзвичайною централізацією та регламентацією управління в поєднанні з командно-адміністративними методами його здійснення, повним матеріально-технічним та навчально-методичним державним забезпеченням.

Проаналізовано суть причин, що спричинили певне гальмування розвитку продуктивних сил суспільства, розкрито напрями, характер та рівень змін, яких вимагали завдання подальшого розвитку української економіки від держави та її педагогічної галузі щодо створення нової системи професійної підготовки власного виробничого потенціалу та запровадження нової системи – професійно-технічної освіти.

Обґрунтовано десять головних чинників, які зумовили необхідність запровадження кількісних і якісних змін у системі професійної підготовки кваліфікованих робітників у СРСР та України всередині минулого століття.

Професійно-технічну освіту визначено як прогресивнішу систему професійної підготовки кваліфікованих робітників, у порівнянні з попередньою освітньо-виробничою системою. Доведено, що її створення було зумовлене екстенсивним типом розвитку економіки колишнього СРСР, низьким рівнем продуктивності праці у народногосподарському комплексі країни, відносно стабільне функціонування якого залежало від продукування зростаючої кількості працівників різної кваліфікації.

Вступ. У 1940–1959 рр. в Україні склалася і функціонувала система державних трудових резервів. Виникнувши в період глобального світового зламу, трудові резерви будувалися і діяли відповідно до соціально-економічних і політичних запитів тогочасного радянського суспільства у складний період його випробувань.

Загроза виникнення нової світової війни та підготовка до неї СРСР з неминучим за цих обставин створенням воєнної моделі радянської економіки та її стрімкою мілітаризацією, а потім – завданнями післявоєнного відновлення народного господарства країни в умовах міжнародного капіталістичного оточення з усією логічною очевидністю зумовили необхідність якісних змін у системі професійної підготовки робітничих кадрів у нових умовах життєдіяльності.

Демонструючи неспроможність радянського політичного ладу здійснювати кадрове забезпечення промислового зростання виключно економічними засобами та набувши досвіду використання трудового потенціалу ГУЛАГу у 30-ті рр., керівництво СРСР вдалося до єдино можливого, на його думку, кроку. Впродовж короткого історичного проміжку часу було створено надзвичайну систему професійної підготовки робітників з одночасним використанням їх у виробництві, по-

будованому на засадах позаекономічного закріплення. До нової напіввоєнної освітньо-виробничої системи, яка культивувала екстремальні форми і методи навчання, примусові засади організації праці, жорсткі принципи виховання й побуту, за роки її існування було інтегровано більше двох мільйонів юнацтва та підлітків.

Створення державних резервів та мобілізаційних запасів напередодні війни, завдання відбудови народногосподарського комплексу країни і республіки в умовах екстенсивного типу розвитку та хронічної нестачі робітників вимагали запровадження адекватної системи продукування, використання й обліку виробничих кадрів, яка відповідала б екстремальному формату функціонування народного господарства в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови.

Отже, утворилась і діяла адекватна запитам тоталітарного суспільства специфічна, максимально централізована, ідеологічно спрямована, замкнена, побудована на мобілізаційному принципі набору учнів система підготовки робітничих кадрів напіввоєнного типу із суворо регламентованою організаційною структурою, внутрішньою організацією та безпосередніми виробничими функціями. Державні трудові резерви як педагогічну систему характеризували: мінімізація типів освітніх за-

кладів, вузька номенклатура напрямів підготовки, уніфікація змісту, форм і методів навчання, використання авторитарно-силових засобів виховання, надзвичайна централізація та регламентація управління в поєднанні з командно-адміністративними методами його здійснення, повне матеріально-технічне та навчально-методичне державне забезпечення. Також ця система була дієвим засобом цілеспрямованого ідеологічного впливу на підрастаюче покоління, гарантовано здійснювала мінімальні, але надзвичайно привабливі у часи скрути функції соціального захисту дітей та підлітків. Однак особливості функціонування системи трудових резервів призводили до масових протестних дій учнів і не створювали їй позитивного іміджу серед молоді [1, с. 146–164].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові економічні та суспільно-політичні процеси, які почали охоплювати всі сторони життя країни і світу в середині ХХ ст., вимагали змін характеру й рівня розвитку економіки й виробництва, зумовлювали потребу якісних перетворень у виробничій професійно-кваліфікаційній структурі суспільства, змісті, технологіях і формах організації освіти й навчання робітничих кадрів.

Перші ґрунтовні дослідження фундаментальних і прикладних аспектів розвитку професійної галузі освіти почали з'являтися після завершення Великої Вітчизняної війни. Процес наукового аналізу уроків минулого та реформаційних пошуків у цій сфері педагогічних знань зумовлювався практичними потребами суспільства і набув динамічного розвитку після створення у 1974 р. у складі АПН СРСР Відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, яке очолив видатний теоретик професійно-технічної освіти, академік С.Я. Батишев.

В основу актуальних на той час історико-педагогічних робіт покладено результати досліджень учених-педагогів у галузі народної та професійно-технічної освіти, економіки, історії робітничого класу й селянства.

Особливої уваги в цьому сенсі заслуговують праці С. Батишева, А. Булгакова, Н. Глазунової, Ф. Блінчевського, М. Забеліна, Є. Осовського, С. Синявського, В. Тельпуховського. З огляду на контекст проблеми, що розглядається, окремої позитивної оцінки варті узагальнюючі дослідження А. Веселова («Нижшее профессионально-техническое образование в РСФСР: очерки по истории профтехобразования»), «Профессионально-техническое образование в СССР: очерки по истории среднего и низшего профтехобразования»), а також М. Пузанова і Г. Терещенка («Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР»).

Однак, віддаючи належне розвитку науково-педагогічній думці радянської доби, не можна обминути негативних наслідків всеохоплюючого панування принципів марксистсько-ленінської методології, партійності, класового підходу та ідеологічних табу в оцінці явищ і процесів, які точилися в галузі професійної підготовки. Спотворення освітньо-педагогічної практики, ідеологічні перекручення підходів до її відображення, вульгаризація методів наукового пізнання та відверте замовчування героїчних і трагічних сторінок історії спричинили чималі втрати, прорахунки і помилки в подальшому розвитку теорії і практики професійного навчання.

У науково-теоретичній сфері професійно-технічної галузі освіти «магістральним» напрямом широкого масиву монографічних і дисертаційних досліджень тієї пори став компліментарно-піднесений за формою та

кон'юнктурний за суттю розгляд історії партійного керівництва різними аспектами підготовки кадрів робітничого класу крізь призму виконання партійно-радянських директив у цій галузі. Аналіз негативних явищ та реальних проблем залишався поза увагою дослідників, а критика, якщо і лунала, то була неістотною та не персоніфікованою. Подібні праці дублювали одна одну, демонструючи вироблений авторами певний стереотип аналізу подій та некритичне ставлення до висвітлюваної проблематики, а спрощений аналіз подій і фактів, як правило, не продукував системного теоретичного узагальнення.

Набуття Україною незалежності започаткувало новий етап наукового опанування минулого. З відкриттям архівних спецховів, зняттям ідеологічних на шарувань та заборон історико-педагогічна наука отримала змогу неупередженого аналізу історії розвитку професійної підготовки кадрів. Це завдання зумовлювалося не тільки національними потребами, а й реаліями світового розвитку. Розбудовчі пошуки галузі професійної підготовки кваліфікованих робітників вимагали, з одного боку, вивчення європейського професійно-освітнього досвіду з метою застосування його позитивних досягнень на теренах України, а з іншого – урахування кращих національних надбань і традицій, а також засвоєння повчальних уроків минулого, неприпустимих у практичному використанні сьогодні.

Професійно-педагогічна сьогодні збагатилася якісно новими дослідженнями та розвідками, які дають змогу глибше зрозуміти багатогранну ретроспективу свого розвитку. Чільне місце серед них займають дисертаційні дослідження І. Гавриша, В. Гайдукевич, В. Зайчука, М. Коханка, І. Лікарчука, О. Щербак, ґрунтовні історико-педагогічні розвідки Н. Ничкало, В. Зайчука, І. Лікарчука, Н. Падун, колективні довідкові видання «Профтехосвіта України: ХХ століття: Енциклопедичне видання» за редакцією Н. Ничкало, «Енциклопедія освіти» за редакцією В. Кременя та ін.

У зазначених працях по-новому розглядається розвиток систем професійної підготовки робітників в Україні, до наукового обігу введено відомості про забуті або замовчувані події, факти та персоналії, сформульовано часові оцінки і висновки, критично переосмислюється багаторічна історія становлення й розвитку національної системи професійної освіти і навчання.

Мета статті. Зроблено спробу сучасного підходу та наукового аналізу основних засад реорганізації державних трудових резервів у систему професійно-технічної освіти в СРСР та в Україні зокрема в середині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Створення нової системи професійної підготовки кваліфікованих робітників – професійно-технічної освіти – започатковувалося рішенням прийнятого 24 грудня 1958 р. Верховною Радою СРСР закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти» [2].

З цієї метою школи фабрично-заводського навчання, ремісничі, залізничні, гірничопромислові, будівельні училища та училища механізації сільського господарства, профтехшколи, школи фабрично-заводського учнівства та інші професійні навчальні заклади раднаргоспів і відомств реорганізовувались у денні й вечірні міські професійно-технічні училища з терміном навчання від одного до трьох років та у сільські професійно-технічні училища з терміном навчання один-два роки [2, с. 55]. Реорганізацію навчальних за-

кладів системи трудових резервів у професійно-технічні училища передбачалося здійснити до 1962–1963 навчального року [3, с. 76].

Необхідність оновлення системи професійної підготовки робітників та реорганізації трудових резервів у систему професійно-технічної освіти в середині ХХ ст. в Україні як складовій єдиної держави СРСР об'єктивно нарізла та була зумовлена такими факторами.

По-перше, перехід до нової системи підготовки робітничих кадрів зумовлювався об'єктивною потребою подолання диспропорцій радянської економіки, яка склалася напередодні і в часи Великої Вітчизняної війни, а також не зазнала істотних змін у період післявоєнної відбудови народного господарства.

Головною закономірністю радянського воєнного господарства був відносно планомірний і швидкий розвиток військового виробництва та сировинних галузей важкої промисловості і машинобудування. Воєнна промисловість була тим ядром, навколо якого зростала військова економіка та її кадрове забезпечення. Все підпорядковувалося вимогам максимального розширення воєнного виробництва, можливості задоволення особистих і мирних суспільних потреб громадян були максимально обмеженими.

Однак, при певному зростанні продуктивності праці і зниженні витрат виробництва у воєнній індустрії, а також галузях, що забезпечували першочергове повоєнне відновлення країни і республіки, в багатьох інших галузях народного господарства такі важливі економічні показники, як продуктивність праці, собівартість продукції, технічна та енергетична озброєність погіршилися, значного падіння зазнала кваліфікація робітників. Причому, всі зазначені вади з особливою силою позначилися на сільськогосподарському виробництві України. Закон розподілу за працею у повоєнні роки продовжував стикатися зі зрівняльними тенденціями, викликаними обмеженістю ресурсів.

Таким чином, виправлення диспропорцій розвитку післявоєнної економіки країни потребувало змін кадрового забезпечення цього процесу, а разом з ним покращення кількісного і якісного виміру професійної підготовки безпосередніх виробників.

Розвиток радянського суспільства доводив, що в екстремальних умовах свого існування воно здатне задовольняти лише мінімальні мирні потреби своїх громадян, а найбільшу частину ресурсів використовує в інтересах перемоги над ворогом або для відновлення втраченого економічного потенціалу. Таке споживання скорочує суспільне багатство і ресурси відтворення. Народне господарство втрачає велику кількість працівників, мобілізованих в армію, військовою промисловістю, на будівництво оборонних споруд, згодом – на відбудову галузей, які забезпечують економічну потужність держави, – енергетику, промисловість, транспорт, зв'язок та видобуток стратегічних сировинних ресурсів. Основні й оборотні фонди, а також робітничі кадри перерозподіляються на користь воєнної або відбудовної промисловості та пов'язаних з ними галузей. Такий перерозподіл створює вирішальний вплив на структуру народного господарства, тип відтворення і, відповідно, увесь спектр робітничих професій та видів робіт, за якими держава здійснює професійну підготовку власного трудового потенціалу. Причому зміна типу відтворення під впливом війни і відбудовних процесів настільки значна, що перехід від воєнної та повоєнної економіки до

сталого економічного розвитку і пов'язаний з цим лан продуктивних пропорцій призводять спочатку до падіння рівня виробництва, що підтверджується скороченням обсягів промислового виробництва СРСР у 1945 р. та на початку 50-х років. [4, с. 15–16].

По-друге, господарство країни продовжувало функціонувати на основі директивних планів, якими передбачалося значне зростання промислового та сільськогосподарського виробництва. Проте це зростання відбувалося не за рахунок впровадження у виробництво нових технологій, які б якісно змінювали продуктивні сили суспільства, а внаслідок екстенсивного розвитку промисловості та всього народногосподарського комплексу країни. Одним зі шляхів такого типу розвитку в промисловості було різке збільшення кількості працюючих. Зокрема, за період 1960–1976 рр. кількість робітників в Україні зросла до 13,2 млн осіб проти 7,9 млн у попереднє п'ятнадцятиріччя [5, с. 359]. Кількісне збільшення лав робітничого класу ставало однією з головних умов виконання планів розвитку народного господарства.

По-третє, економічне зростання в Україні продовжувалося на основі «примітивної індустріалізації». Частка засобів виробництва у загальному обсязі промисловості зросла із 62% у 1940 р. до 72,4% у 1965 р. [6, с. 432]. Однак індустріальне виробництво вимагало від працівників вищого кваліфікаційного й освітнього рівня.

По-четверте, продуктивність праці на виробництві залишалася низькою. За 1970–1985 рр. на 1 відсоток її приросту витрачалося 2,1% приросту оновлених виробничих фондів. За даними Держкомстату СРСР, продуктивність праці була нижчою, ніж у США, у промисловості у 2 рази, в сільському господарстві – в 5 разів. На виробництво одиниці національного доходу в СРСР витрачалося в 2 рази більше сировини і матеріалів, ніж у розвинених країнах світу [6, с. 440]. Низька продуктивність праці також призводила до необхідності значного збільшення кількості працюючих, встановлення змінного режиму роботи, зростання кількості промислових і сільськогосподарських підприємств, що дає підставу стверджувати про незмінність екстенсивної моделі економічного поступу держави.

По-п'яте, розпочалося реформування сільськогосподарського виробництва [7, с. 272], головними складовими якого були: підвищення матеріальної зацікавленості колгоспів, збільшення державних асигнувань на потреби села, підвищення індустріального рівня сільськогосподарського виробництва, його спеціалізація. Ці процеси також вимагали значного збільшення кількості працюючих у сільськогосподарському секторі економіки, підвищення їхнього фахового та загальноосвітнього рівня.

По-шосте, в Україні продовжувала зростати тенденція незадовільного використання людських, матеріальних і трудових ресурсів. У республіці дуже часто з ідеологічних міркувань та пов'язаної з цим усталеної практики демонстрації «переваг соціалістичного способу господарювання» всьому світові зводилися престижні будови, що потребували великої кількості робочих рук, але були низькорентабельними, малоефективними, витратними або навіть безглуздими і свідчили про безгосподарність та марнотратство тодішнього політичного керівництва країни і республіки: рукотворні «моря», «найбільші в Європі» Придніпровська, Зміївська, Бурштинська теплові електростанції, потужні АЕС, що не відповідали міжнародним стандартам безпеки тощо [7, с. 272].

Надмірній потребі у кількості робітників сприяло й те, що у 50–60 роках не було створено економічного

механізму, який би стимулював ефективно використання робочої сили. Так, результати роботи підприємств характеризувалися лише у фізичних величинах: тоннах вугілля і сталі, кілометрах прокладених доріг та виробленої тканини, центнерах зібраного цукрового буряка тощо при централізовано встановленому фонді заробітної плати всіх працюючих. Через це підприємствам було вигідно залучати велику кількість робочої сили і створювати її своєрідний запас [8, с. 51].

Саме в цей час західний світ, вступивши у фазу науково-технічної революції, ефективно власного виробництва починав вимірювати не у метричних категоріях виробленої продукції, а в мільйонах біт інформації, підступах до новітніх матеріалів із наперед заданими властивостями, прогресивних технологіях виробництва, гнучких та наукоємних методиках професійної підготовки персоналу власних підприємств.

По-сьоме, сталися структурні зміни у формуванні доходів державного бюджету. До нього надходила більша частина прибутку підприємств. Видатки держави на соціально-культурні заходи у 50-ті роки ХХ ст. зросли у 2,6, а в 1960–1990 роки – у 6,6 рази [6, с. 449]. Держава мала змогу фінансувати витрати на підготовку робочої сили у завищених обсягах, виходячи не лише з потреб промислового розвитку, а з певних ідеологічних міркувань. Адже, за марксистською ідеологією, робітничий клас у СРСР визнавався передовим класом суспільства та рушійною силою суспільного прогресу.

По-восьме, у досліджуваний період бурхливо розвивалися демографічні та міграційні процеси, сталого розвитку набув відток молоді з села. Наприклад, за період між переписами населення 1959-го та 1970-го рр. загальна кількість осіб, зайнятих фізичною працею в сільському господарстві, скоротилася з 8,7 до 5,5 млн осіб [9, с. 265]. Сільській молоді, яка пішла у міста в пошуках кращої долі, необхідно було постійно забезпечувати професійну підготовку, або ж повертати її до села після оволодіння нею професіями сільськогосподарського спрямування.

По-дев'яте, завдання подальшого розвитку економіки країни потребувало розширення спектру і якісного оновлення змісту робітничих професій, збільшення номенклатури спеціальностей і видів виконуваних робіт, що зумовлювалося, насамперед, розгортанням науково-технічної революції, поглибленням наукових знань і урізноманітненням потреб суспільства.

Мережа навчально-виробничих та виховних закладів трудових резервів налічувала в цей період усього десять типів. Найбільш поширеними та масовими з них були започатковані у 1940 р. ремісничі, залізничні училища та школи фабрично-заводського навчання. Відповідно до потреб відбудовного періоду впродовж 50-х років мережа закладів освіти, які готували робітників, поповнилася спеціальними ремісничими, гірничопромисловими, механізації сільського господарства, технічними, будівельними, художніми та профтехучилищами для вихованців дитячих будинків.

Однак на новому етапі функціонування радянської економіки наявний перелік організаційно-педагогічних форм нижчої професійної освіти з недостатньою кількістю спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка, поступово втрачав відповідність запитам тогочасного виробництва, спричиняючи певне гальмування розвитку продуктивних сил суспільства. Суспільне виробництво вимагало від держави та її педагогічної галу-

зі не тільки кількісних, а й якісних змін у системі професійної підготовки власного робітничого потенціалу.

По-десяте, комуністична партія Радянського Союзу та її «випробувані» національні загони, у тому числі й український, відповідно до програмних документів КПРС продовжували поширювати вплив класової ідеології серед усіх верств населення, зокрема молоді. Серед широкого арсеналу засобів такої діяльності важливе місце займало «удосконалення партійного керівництва» державними, самоврядними, господарськими, навчальними та іншими установами й організаціями шляхом створення ідеологічно спрямованої організаційно-розпорядної та контролюючої структури управління цими інституціями, безперечного та суцільного підпорядкування їхньої роботи «керівній та спрямовуючій силі суспільства». Нова радянська система підготовки кваліфікованих робітників разом з Радами, комсомолом, профспілками мала виконувати функції «кузні молодих будівників комунізму» з числа «авангарду радянського суспільства» – робітничого класу, слугувати інструментом культивування ідей і становлення правлячої партії серед робітництва.

Це завдання актуалізувалося саме у часи створення системи ПТО, що збіглося в часі з періодом загострення соціального напруження у робітничому середовищі, коли внаслідок десталінізації суспільства, зростання гонки озброєнь з імперіалістичним оточенням і, як наслідок, виникненням товарно-продовольчого дефіциту та погіршенням якості життя радянських людей помітно загострився промисловий конфлікт в Україні, який виявлявся в економічних заворушеннях та інших проявах браку довіри до режиму.

Висновок. Отже, в середині ХХ ст. народногосподарський комплекс країни гостро потребував великої кількості кваліфікованої робочої сили. Цю потребу система державних трудових резервів задовольнити не могла через низку особливостей, пов'язаних зі специфікою своїх освітніх цілей, будови, внутрішньої організації, організаційної структури, методів дії та кваліфікаційного спектра здійснюваної нею професійної підготовки. Система професійно-технічної освіти була більш прогресивною системою професійної освіти і навчання кваліфікованих робітників у порівнянні з попередньою освітньо-виробничою системою. Однак її створення було зумовлене екстенсивним типом розвитку економіки колишнього СРСР, низьким рівнем продуктивності праці в народногосподарському комплексі країни, відносно стабільне функціонування якого залежало від продукування зростаючої кількості виробників різної кваліфікації.

Позитивні аспекти досвіду функціонування професійно-технічної освіти заслуговують врахування сучасною системою професійної підготовки кваліфікованих робітників. Проте негативний досвід вартий лише наукового розгляду, засвоєних уроків та запобігання його повторення у майбутньому.

Перспективними напрямками досліджень запропонованої проблеми, на нашу думку, є подальша наукова деталізація засад реорганізації галузі професійної освіти і навчання кваліфікованих робітників, збагачення наукового обігу історичними фактами, які підтверджують головні ідеї проблеми, врахування досвіду функціонування системи ПТО у трансформаційних прагненнях та реформаційних спробах сучасності.

Література

1. Селецький А. В. Професійна підготовка робітничих кадрів в Україні (1920–1959 рр.): монографія / А. В. Селецький. – К.: Вид-во Ін-ту проф.-тех. освіти НАПН України, 2012. – 176 с.
2. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования СССР: Закон СССР от 24 декабря 1958 г. // КПСС, Сов. гос-во о подготовке молодой смены рабоч. класса. 1940–1987 гг. / сост. Г. Терещенко и др. – К.: Вища школа, 1988. – С. 54–55.
3. Профтехосвіта України: ХХ століття: Енциклопед. вид-ня / за ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вид-во «Артек», 2004 – 876 с.
4. Всемирная история / гл. ред.: Е. М. Жуков (гл. ред.) и др. / – Т. 11. – / под. ред. А. О. Чубарьяна (отв. ред.) и др. / – М.: Мысль, 1977. – 647 с.
5. Історія Української РСР. – У 8 т., 10 кн. – К.: Наукова думка, 1978. – Т.6. – 542 с.
6. Лановик Б., Матисякевич З., Матейко Р. Історія господарства: Україна і світ: підруч. / за ред. Б. Лановика / Б. Лановик, З. Матисякевич, р. Матейко. – К.: Вища школа, 1995. – 480 с.
7. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: пед. аспект (1888–1998 рр.): дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. / І. Л. Лікарчук. – К.: Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1999. – 475 с.
8. Україна. Соціальна сфера у перехідний період: аналіз Світового банку. – К.: Основи, 1994. – 247 с.
9. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко. – К.: Основи, 1997. – 423 с.

Реферат

Предпосылки реорганизации государственных трудовых резервов в систему профессионально-технического образования в середине ХХ в.

Андрей Селецкий,

кандидат исторических наук, доцент,

ведущий научный сотрудник лаборатории профессионального обучения на производстве
Института профессионально-технического образования НАПН Украины

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

государственные трудовые резервы, система профессионально-технического образования, профессиональная подготовка рабочих кадров, учебные заведения, которые готовят квалифицированных рабочих, развитие профессиональной подготовки квалифицированных рабочих в середине ХХ в.

В статье проанализированы социально-экономические, политические, идеологические и педагогические условия реорганизации государственных трудовых резервов в систему профессионально-технического образования в конце 50-х годов ХХ в.

Определена сущность государственных трудовых резервов как специфической, максимально централизованной, идеологически направленной, замкнутой, построенной на мобилизационном принципе набора учащихся системы подготовки рабочих кадров полувоенного типа со строго регламентированной организационной структурой, внутренней организацией и непосредственными производственными функциями, которая на определенном этапе исторического развития отвечала запросам тогдашнего производства.

Раскрыты главные признаки трудовых резервов как образовательно-педагогической системы с производственными функциями, которая характеризовалась минимизацией типов образовательных учреждений, узкой номенклатурой направлений подготовки, унификацией содержания, форм и методов обучения, использованием авторитарно-силовых средств воспитания, чрезвычайной централизацией и регламентацией управления в сочетании с командно-административными методами его осуществления, полным материально-техническим и учебно-методическим государственным обеспечением.

Проанализирована сущность причин, повлекших определенное торможение развития производительных сил общества, раскрыты направления, характер и уровень изменений, которых требовали задачи дальнейшего развития украинской экономики от государства и его педагогической отрасли по созданию новой системы профессиональной подготовки собственного производственного потенциала и создания системы профессионально-технического образования.

Обосновано десять главных факторов, обусловивших необходимость внедрения количественных и качественных изменений в системе профессиональной подготовки квалифицированных рабочих в СССР и Украины в середине прошлого столетия.

Профессионально-техническое образование определено как более прогрессивная система профессиональной подготовки квалифицированных рабочих по сравнению с предыдущей образовательно-производственной системой. Доказано, что ее создание было обусловлено экстенсивным типом развития экономики бывшего СССР, низким уровнем производительности труда в народнохозяйственном комплексе страны, относительно стабильное функционирование которого зависело от подготовки большего числа работников различной квалификации.

Abstract**Precondition of state labor reserves reorganization to a system of vocational education in the middle of XX century****Andriy Seletsky,***Ph.D. in History, Head of the Laboratory for industry-based vocational training.
Institute of Vocational Education under the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine***KEY WORDS:**

state's labor reserves, vocational-education system, vocational training of labor, educational institutions for training the skilled workers, development of skilled workers training in the middle of XX century.

The article analyzes socio-economic, political, ideological, and pedagogical conditions of state labor reserves reorganization to a system of vocational education in the late 50-s of XX century. The essence of state labor reserves as a specific, maximally centralized, ideologically aimed, self-contained, and built on mobilization principle of students' admission system as regards training the half-military type labor having strictly regulated organizing structure, inward organization, and direct production functions; the system that at a certain stage of historical development met requirements of the time manufacturing is defined.

The author reveals main indicators of labor reserves being an educational-and-pedagogical system with production functions characterized by minimizing the types of educational institutions, narrow range of training lines, unification of content, training forms and methods, use of authoritarian educational means, extreme management centralization and regulation together with administrative command methods, full logistical and methodological state support.

The very nature of factors which caused definite hindering for society's efficient power is analyzed. Trends, character, and rate of changes determined by objectives as to further advance of Ukraine's economy and pedagogy depending on creation of a new own labor potential's vocational training system and a new system introduction, specifically vocational education are revealed.

Ten main factors that stipulated the need of establishing quantitative and qualitative alterations in the system of skilled workers training in the Soviet Union and Ukraine in the middle of the last century are proved.

Vocational education is defined as a more progressive system of skilled workers training compared to the previous educational-and-production system. It is shown that its creation was determined by extensive type of the former Soviet Union's economic development, low rate of work's productivity in the state's national economic complex whose relatively stable operation depended on producing the majority of workers of different qualifications.

References

1. *Seletsky A.V.* Profesiina pidhotovka robitnychykh kadriv v Ukraini (1920-1959) (Vocational training of labor in Ukraine). Kyiv, 2012, 176 p.
2. Ob ukreplenii svyazi shkoly s zhizniyu i o dalneishem razvitii sistemy narodnogo obrazovaniya SSSR: Zakon SSSR ot 24 dekabria 1958 g. (About strengthening relations between school and life and about further development of people's training system in the USSR: USSR law dated 24th of December, 1958) // KPSS, Sov. gos-vo o podgotovke molodoi smeny rabocheho klassa. 1940–1987 gg. – Kyiv, 1988. – PP. 54–55.
3. Proftekhsivita Ukrainy: XX stolittia: Entsikloped. vyd-nia (VET in Ukraine: 20th century: Encyclopedic issue). – Kyiv, 2004. – 876 p.
4. *Vsemirnaya istoriya* (World history). – Moscow, 1977. – Vol. 11. – 647 p.
5. *Istoriya Ukrainskoi RSR u 8 t.* (History of Ukrainian SSR in 8 volumes). – Kyiv, 1978. – Vol. 6. – 542 p.
6. *Lanovyk B., Matysiakevych Z., Mateiko R.* Istoriya hospodarstva: Ukraina i svit (History of economy, Ukraine and the world). – Kyiv, 1995. – 480 p.
7. *Likarchuk I.L.* Upravlinnia systemamy pidhotovky kvalifikovanykh robitnykiv v Ukraini: ped. aspect (1888–1998 roky) (Management of skilled workers training systems in Ukraine: pedagogical aspect (1888–1998)). Dissertation, Kyiv, 1999. – 475 p.
8. *Ukraina. Sotsialna sfera u perekhidnyi period: analiz Svitovoho banku* (Ukraine. Social sphere in transition period: World Bank's analysis). – Kyiv, 1994. – 247 p.
9. *Kravchenko B.* Sotsialni zminy i natsionalna svidomist' v Ukraini XX st. (Social changes and national consciousness in 20th century Ukraine). – Kyiv, 1997. – 423 p.